

ДУМИТЕ СИГНАЛИЗАТОРИ ПРИ ПРЕВКЛЮЧВАНЕТО НА КОДА В УСТНАТА РЕЧ НА БИЛИНГВИТЕ

Владислав Маринов
(Велико Търново, България)

В изследването се анализира ролята на думи сигнализатори и стимулиращи реплики при превключването на кодове в речта на билингвите в крайния български Северозапад. При проведените експерименти се доказва, че чрез използването на думи сигнализатори и стимулиращи реплики в повечето случаи се с постига превключване на кодовете в границите на един идиолект при информаторите от трите поколения – младо (до 25 год), средно (25-60 год.), възрастно (над 60 год.).

В България съществуват множество области, в които наред с държавния език (българския) в неофициална обстановка се използват и формациите на други езици – румънски, турски, гръцки и др. Една от тези области се открива на северозапад от гр. Видин и обхваща територията на гр. Брегово и околните му села, където в специфични комуникативни ситуации се използва влашкият диалект, който е хибридна форма между български и румънски. В основата си той е преходен тип румънски (мунтенски поддиалект), развил се на българска територия и притежаващ вече множество български езикови черти. Според класификацията, предложена от Швейцер и Николски (вж. Швейцер, Николски 1978:101–103), езиковата ситуация в крайния български Северозапад е екзогlossen небалансирана с *доминиращ / престижен* компонент **българският език**, който вече при младото и по-голяма част от средното поколение се превръща в първичен (основен) комуникативен код. Вторият компонент на езиковата ситуация е влашкият диалект. Той е с по-нисък социален рейтинг (според атитюда на билингвите) и се използва предимно от по-възрастните жители в разговори с познати. Заради асиметрията в атитюдната оценка на статута на езиковите формации билингвите в гр. Брегово и околните села се намират и в състояние на диглосия. Тук релеван-

тен маркер е престижността. Резултатите от проведените анкети и личните наблюдения сочат, че билингвалните информатори определят всички формации на българския език като престижни. С други думи, бреговската езикова ситуация може да бъде дефинирана като *ситуация с наличие на диглосия и билингвизъм* според типологията, предложена от Дж. Фишман и подкрепена от наши и чужди социолингвисти (вж. Фишман 1967:20–39; Бел 1980: 177–178; Ризов 1992:41–76; Виденов 2005: 72–76). Съчетанието на билингвизъм с диглосия е причина в идиолектите на жителите на гр. Брегово и околните села да се наблюдава т.нар. *метафорично и ситуативно* превключване на кодове (вж. Хъдсън 1995: 82–83), а в определени случаи и дефинираното от Джон Гъмперц *разговорно* превключване на кодове (Gumperz 1976, цит по: Хъдсън 1995: 83). Според Блом и Гъмперц *метафорично превключване на кодове* се наблюдава, когато говорещият при промяна на един от компонентите на конситуацията (участници или обстановка)¹ променя и използвания код (Blom, Gumperz 1971, цит. по: Хъдсън 1995:82). През 1976 г. Гъмперц използва термина *ситуативно превключване на кодове* при описанието на диглосията (Gumperz 1976, Op. cit.). Този термин е по-точен като наименование, но в семантиката си е еквивалент на метафоричното превключване на кодовете. Третият вид – разговорното превключване на кодовете е спонтанен процес и се изразява в редуване на речеви сегменти от два езика в един идиолект на един информатор без промяна на темата, участниците или обстановката.

Основната задача на това изследване е да се проследи дали е възможно да се предизвикат прояви на *разговорно превключване на кодове* чрез употреба на думи сигнализатори и стимулиращи реплики от интервюиращия. Анализирани са резултатите от употребата на този метод при интервюиране на 15 информатори от трите поколения: петима от младото (до 25 г.), петима от средното (25–65 г.) и петима от възрастното (над 65 г.)². Същността на проведените експе-

¹ За влиянието на участниците и обстановката върху предпочитания комуникационен код от билингвите в крайния български Северозапад вж. Маринов 2008:96–98.

² Според изискванията на експерименталната психология беше изчислено, че за конкретния експеримент са необходими минимум 13 изследвани лица (вж. Бардов 2008:35–38).

рименти се изразява в това, че в неофициални разговори с билингви (записани с явен или скрит микрофон), когато в речта им настъпи пауза, водещият преднамерено употребява дума или реплика от втория език, който не се използва в момента. След това случайте, когато настъпва превключване на кодове, се регистрират и се изчисляват в проценти спрямо общия брой на потенциални прояви, предизвикани от употреба на дума *сигнализатор* или *стимулираща реплика*. Тук под *думи сигнализатори* разбираме: лексеми, които „...“повличат“ комуникацията в другоезична посока и спомагат за осъществяване на билингвизма дори в речта на един и същ информатор...“ (Кочева 2005: 53). Думите сигнализатори се обединяват в стимулиращи реплики. Думи сигнализатори могат да бъдат съществителни имена, прилагателни имена, глаголи, местоимения, числителни имена, наречия, съюзи и предлози. Основната роля на самостоятелните думи, чрез която се постига превключване на кодовете, е заместващата (заменя се вече казана дума със същата от другия език), напр.:

И₁: *йел йер'а мъндру...* (той беше хубав)

В: *хубав*

И₁: *да | хубав| и аз го харесах.*

В този случай водещият нарочно използва българското прилагателно име, като така кара информатора да превключи кода и да продължи на български.

Несамостоятелните думи имат предимно конюнктивна функция и също действат като „мост“ при превключването на кодовете (вж. сх. 1). За това спомага и смесването на двете езикови формации в езиковото съзнание на по-възрастните. При тях преднамереното подаване на дума сигнализатор от водещия в повечето случаи предизвиква спонтанно преминаване на другия език, напр:

И₂: *и се скрихме при вуйчо му .. ши...*

В: *ши?(и?)*

И₂: *ши шезуръм аколо пъна ла намн'аз* (и стояхме там до обяд).

С използване на стимулиращи реплики:

И₃: тук едно време правехме големи свадби | нали знаеш как се прав'ат?....

В: кум са фаче? (как се правят?)

И₃: йете | кемъм мултъ луме | сату тот ... (ето, каним много хора, цялото село...);

И₄: ма дучам ши йо ла оръ кууу.... (ходех и аз на хоро съссс....)

В: с кого?

И₄: с моите приятелки и с майка ми

Графически този процес може да бъде представен така:

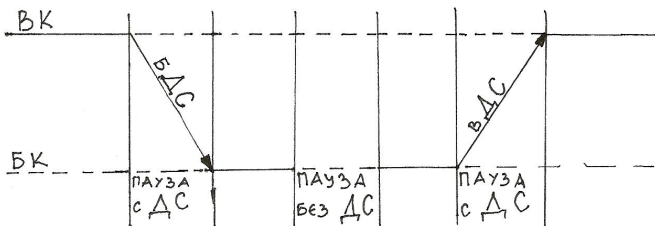

Схема 1

ВК – влашки код; **БК** – български код; **ДС** – дума сигнализатор;
бДС – българска дума сигнализатор; **вДС** – влашка дума сигнализатор

На схема 1 с пунктирна линия е отбелязана потенциалната нереализирана реч, а с непрекъсната – реализираната реч.

Недоброто владее на българския език, както и лексемният дефицит във влашкия тезаурус водят до увеличаване на фреквентността на хезитациите в идиолектите на по-възрастните информатори. В моментите на хезитация (колебание) в спонтанната устна реч настъпват т.нар. *хезитационни паузи*, които са породени от процесите на вътрешно структуриране на изказването от страна на адресата, от търсенето на подходяща лексема или синтактична конструкция. Хезитационната пауза може да бъде запълнена с фонационни елементи, с употреба на паразитни думи и шаблони, с повторения и др., а може да остане и незапълнена (Александрова,

Иваницкий 2003: 96-97). При билингвите по време на незапълнената пауза протича ментален процес на търсене на подходящата дума, когато вниманието отслабва и говорещият започва да мисли „на езика“, а не „за езика“. Ако в този момент водещият „подскаже“ търсената дума на другия език, мисленето преминава на другата писта. Така „подказаната“ дума се превръща в дума сигналатор, която кара билингвите да превключват кодовете. За трите изследвани групи степента на влияние на думите сигналатори върху езиковото мислене е различна.

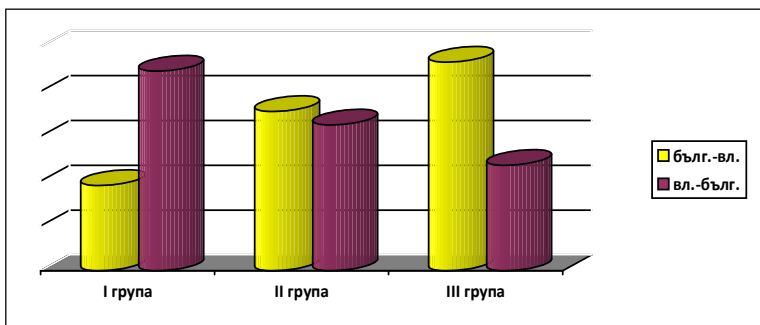
	ПРЕВКЛЮЧВАНЕ	I група (до 25 год.)	II група (от 25 до 65 г.)	III група (над 65 год.)
Думи сигналатори	От български на влашки	в 38% от случаите	в 71% от случаите	в 93% от случаите
	От влашки на български	в 89% от случаите	в 65% от случаите	в 47% от случаите
Стимулиращи реплики	От български на влашки	в 50% от случаите	в 87% от случаите	в 95% от случаите
	От влашки на български	в 96% от случаите	в 79% от случаите	в 60% от случаите

Таблица 1. Реализация на смяна на езика при информатори от трите поколения

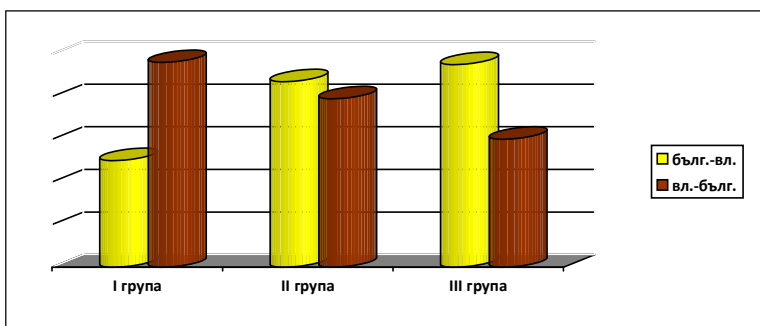
Както се вижда от табл. 1, стимулиращите реплики са с по-голям потенциал за промяна на вербалното кодиране от думите сигналатори, като поради действието на психо-физиологични и социолингвистични фактори потенциалът е правопрпорционален на възрастта спрямо първичния езиков код и обратно пропорционален спрямо вторичния (допълнителния). Тук обаче трябва да се отчете и ролята на опита на интервюираните лица. Според хипотезата за лингвистичната относителност съществува определена зависимост между езика и натрупания опит (вж. повече у Пенчева 2005:16–20). Хезитацията дава възможност на говорещия да структурира речта

си, да организира стилово изказването си и т.н. По-голямата част от възрастното поколение е трупал опит, използвайки влашкия диалект, затова за него е по-лесно да използва влашкия, т.е. мисълта им тече предимно по „влашката писта“. Резултатите от проведените експерименти показваха, че те по-бързо превключват от български на влашки (в 93/95% от случаите). Тук трябва да се отбележи, че това превключване зависи както от някои социално-демографски генеративи, като *местоживее*, *пол* и *образование*, така и от степента на познатост на събеседника и идиолектната тематика. При вътрешното атитюдно скалиране говорещият отчита едновременно степента на успешно продуциране на реч по темата и нивото на социалния рейтинг. Ако говорещият не се чувства сигурен във влашкия си диалект (научил го е като втори или е вторичен за ежедневната комуникация), ако тематиката е обществено-политическа, административна или друга, където липсва необходимата лексика във влашкия диалект, или интервюираното лице прецени, че с превключването на влашки ще снижи речевия си статут спрямо останалите участници в интервюто и водещия, тогава превключване на кода не се регистрира, дори и след неколкократно употреба както на думи сигнализатори, така и на стимулиращи реплики.

Младото поколение по-лесно превключва от влашки на български, тъй като това вече е свързано с второстепенната ролята на влашкия диалект в ежедневната комуникация. Децата, родени през 70-те години на XX в. (и след това), научават първо българския език, който е и първичен за тях, а влашкият диалект е *втори* / *вторичен* (вж. повече у Бел 1980:154–155) и се използва в специфични ситуации (разговор с възрастни или за постигане на комичен ефект). Затова стойностите за превключване от влашки на български при първата група са близки до стойностите за превключване от български на влашки при третата група, което разкрива и една от характеристиките на думите сигнализатори – като маркери на натрупания жизнен опит. Тази биполярност в резултатите потвърждава тенденцията при развитието на езиковата ситуация в крайния български Северозапад към монолингвална (вж. и фиг. 2 и фиг. 3).

Фигура 2. Превключване чрез думи сигнализатори

Фигура 3. Превключване чрез стимулиращи реплики

Резултатите сочат, че при информаторите от трите поколения стимулиращите реплики имат по-голям потенциал от думите сигнализатори за осъществяване на превключването от единия на другия език, защото се чуват по-ясно и съдържат повече елементи от втория код.

Но и при трите групи, когато краят на фразата вече е продуциран ментално, превключване на кодове не се наблюдава. Тогава след т.нар. задължителна хезитация, свързана единствено с интонационния контур на фразата, думите сигнализатори, а дори и стимулиращите реплики, губят функцията си на „мост“ между двете писти в билингвалното езиково мислене.

Употребата на думи сигнализатори и стимулиращите реплики намира практическо приложение в теренната социолингвистика,

когато се проучва билингвална езикова ситуация. Проведените експерименти показаха, че преднамерената употреба на думи сигнализатори и/или стимулиращи реплики от страна на интервюиращия е успешен метод за постигане на прояви на ситуативно превключване на кодове в повечето идиолекти, които притежават необходимия потенциал. А с помощта на количествените методи на статистиката могат да се обхванат повече детайли при дескрипцията на специфични езикови ситуации и по този начин да се повиши степента на достоверност на направените изводи.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Александрова, Иваницкий 2003:** Александрова, О.А., В. В. Иваницкий. Пауза колебания – комплексный феномен современной коммуникации // Вестник Новгородского государственного университета, № 25, с. 95–101, [http://admin.novsu.ac.ru/uni/vestnik.nsf/all/92A21F1A034BCBA CC3256E2900554D39/\\$file/Александрова.pdf](http://admin.novsu.ac.ru/uni/vestnik.nsf/all/92A21F1A034BCBA CC3256E2900554D39/$file/Александрова.pdf) – 22.10.2011 г.
- Бардов 2008:** Бардов, И. Экспериментална психология, С.
- Бел 1980:** Белл, Р. Т. Социолингвистика, М.
- Виденов 2005:** Виденов, М. Диглосията (с оглед на българската езикова ситуация), С.
- Кочева 2005:** Кочева, А. За билингвизма и диглосията в говора на град Поморие // Проблеми на социолингвистиката, кн. 8, 52–54.
- Пенчева 2005:** Пенчева, М. Отново за езиковата относителност // Български език, № 4, 16–20.
- Ризов 1992:** Ризов, Г. Проблеми на макросоциолингвистиката, С.
- Хъдсън 1995:** Хъдсън, Р. Д. Социолингвистика, С.
- Швейцер, Николски 1978:** Швейцер, А. Д., Л. Б. Никольский. Введение в социолингвистику, М.
- Блом, Гъмперц 1971:** Blom, J.P, J. J. Gumperz. Social meaning in linguistic structure: codeswitching in Norway.
- Гъмперц 1976:** Gumperz, J. J. The sociolinguistic significance of conversational code-switching. Mimeo.
- Фишман 1967:** Fishman, J. A. Bilingualism with and without diglossia; diglossia with and without bilingualism. – In: Journal of Social issues, 29–38.

SIGNALL WORDS WHEN SWITCHING OVER THE CODE IN THE ORAL SPEECH OF BILINGUALS

Vladislav Marinov
(Veliko Tarnovo, Bulgaria)

In the research is analysed the role of the signal words and the stimulating word groups when code-switching in the speech of the bilingual speakers in the Endmost North-Western Region of Bulgaria. With the conducted experimental study is proved that in most cases by using signal words and stimulating word groups is achieved code-switching within the idiolect of the informants from the three generations – young (up to 25 years), middle-aged (25-60 years), elderly (over 60 years).